

Məcid Abdulla oğlu İsmixanov¹⁵, Nəzakət Bəylər qızı İmamverdiyeva¹⁶
ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN NƏZƏRİ İRSİNDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ƏDƏBİYYATI,
ONLARIN TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin memarı və qurucusu Ulu Öndər Heydər Əliyevin nəzəri irsində milli dövlətçilik, müstəqillik, onun möhkəmlənməsi və inkişafı, bu istiqamətdə gənclərin tərbiyəsi məsələləri mühüm yer tutur. Onun fikrincə, müstəqil Azərbaycanın gələcəyi, milli müstəqilliyimizin taleyi gənc nəslin yeni ruhda, milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyə olunmasından asılıdır. Azərbaycan Respublikası gənclərinin Birinci forumunda "Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərdir" mövzusunda söylədiyi nitqində (2 fevral 1996-cı il) Ulu Öndər gənclərə müraciətlə deyirdi: "Siz Azərbaycanın gələcəyisiniz. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir Azərbaycan vətənpərvəri Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünməlidir. Hər bir Azərbaycan gənci öz həyat yolunu müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək yolu kimi qəbul etməlidir. Gənclərimizin əsas vəzifəsi özünü müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafına həsr etməkdən, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaranmasına və əbədi olmasına həsr etməkdən ibarət olmalıdır" [3, s. 7].

Ümummilli Liderimiz gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlər ruhunda, milli dövlətçilik prinsipləri əsasında tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət verir, təhsil-tərbiyə işini milli məqsədlər, mənafeələr, milli ideologiya konsepsiyası üzərində qurmağı vacib hesab edirdi. Bakı şəhərinin təhsil işçiləri ilə görüşündəki nitqində Ulu Öndər milli ideologiyamızın formalaşması sahəsində alimlərin, müəllimlərin üzərinə çox iş düşdüyünü qeyd edirdi: "Ona görə də lazımdır ki, ümumiyyətlə, düşünən beynlərimiz – alimlərimiz və o cümlədən təhsil sahəsində çalışan müəllim orlusu milli ideologiyamızın formalaşması üçün öz fəaliyyətini artırsın. Bu ideologiyamı qurmaq, təşkil etmək, eyni zamanda əməli surətdə həyata keçirmək lazımdır. Bu baxımdan indi məktəblərdə çox iş görmək lazımdır" [1, s.286].

Gənclərimizin milli ruhda, milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyələnməsini vacib sayan Heydər Əliyev bu işdə humanitar fənlərin – Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, Azərbaycan tarixi fənlərinin rolunu yüksək qiymətləndirirdi. O göstərirdi ki, məktəblərdə bizim milli-mədəni, tarixi ənənələrimiz yaxşı öyrədilməlidir: "Tariximizi, tarixi köklərimizi yaxşı bilmədən, onlara hörmət etmədən müstəqil dövlətimizi gələcəkdə yaxşı qura bilmərik. Tarixi keçmişimizin çoxu ədəbiyyatda əks olunub. Azərbaycan xalqının zəngin ədəbi irsi var. Ona görə də ədəbi irsimizin gənclərə çatdırılması, tədris olunması çox mühüm bir işdir. Buna ciddi fikir vermək lazımdır" [1, s. 287]. Ulu Öndər bunlarla yanaşı, məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisinə mühüm diqqət yetirilməsini də vacib sayır və qeyd edirdi ki, biz öz dilimizlə fəxr edə bilərik. Çünki dilimiz zəngindir, mədəniyyətimiz zəngindir və bunların hamısı da ana dilimizlə, Azərbaycan dili ilə bağlıdır.

"Dil hər bir millətin milliliyinin əsasıdır. Ona görə hər bir gənc öz ana dilini, Azərbaycan dilini gərək ən incəliklərinə qədər bilsin və bu dildən istifadə etsin. Biz müstəqil Azərbaycanda Azərbaycan dilini dövlət dili etdiyimiz kimi, cəmiyyətimizdə də, xalqımızın içində də Azərbaycan dilini mütləq hakim dil etməliyik" [1, s. 514].

Heydər Əliyev Azərbaycan dili və ədəbiyyatının öyrənilməsini təkcə bilik və bacarıqların aşılmasına baxımdan deyil, həm də gənc nəslin mənəvi tərbiyəsi, xüsusən vətənpərvərlik tərbiyəsi baxımından yüksək qiymətləndirirdi. O, Azərbaycan Respublikası gənclərinin Birinci forumunda söylədiyi nitqində gənclərə müraciətlə demişdir: "Öz ana dilimizi – Azərbaycan dilini yaxşı mənimsəmək lazımdır, bu dili sevmək lazımdır. Çünki öz dilini bilməyən, öz dilini sevməyən adam öz tarixini yaxşı bilməyəcək, bizim ədəbiyyatımızı, mədəni köklərimizi bilməyəcək, milli-mədəni ənənələrimizi bilməyəcək. Onları bilməyə, o, vətənpərvər olmayacaq, onda milli vətənpərvərlik duyğuları, hissiyyatı olmayacaqdır" [3, s. 22]. Ulu Öndər "Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərdir" mövzusunda söylədiyi nitqində fikrinə yekun vuraraq göstərir ki, ümidvaram, bizim gənclərimiz tariximizi daha da dərinləndirəcək, doğma Azərbaycan dilimizi mükəmməl mənimsəyəcək və bunlar hamısı hər bir gənc Azərbaycan övladında yüksək vətənpərvərlik hissləri yaradacaqdır.

Ümummilli Liderimiz milli ideologiyasının ifadə vasitəsi olan müstəqil Azərbaycanın dövlət dili kimi Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişaf etdirilməsi və gənc nəslin əsl vətəndaş kimi gələcək həyata hazırlanmasını məktəbin mühüm vəzifəsi hesab edirdi. Respublika təhsil işçiləri ilə görüşündəki nitqində (31 avqust 1999-cu il) o, müəllimlərə müraciətlə deyirdi: "İndi bizim təhsilimizin məqsədi gənc nəslə, uşaqlara təhsil verib onları gələcəyə hazırlamaqdır. Amma bununla yanaşı ən böyük məqsədi Azərbaycan vətəndaşı hazırlamaqdır. Gərək hər bir insan eyni zamanda həm də vətəndaş olsun. Mütləq vətəndaş olsun! Gərək dövlətinə sadıq, millətinə sadıq, ənənələrinə sadıq, xalqına sadıq vətəndaş olşun" [1, s. 458].

Ulu Öndər məktəbdə oxuyan uşaqların gələcək arzusu və istəklərinə uyğun olaraq müxtəlif fənlərə, peşələrə meyli etmələrinə baxmayaraq, orta məktəblər üçün müəyyən şərtlərimiz vardır ki, onlar həyata keçirməlidir: "Ana dilini bilməlidirlər, ədəbiyyatımızı bilməlidirlər, bizim tariximizi bilməlidirlər, bizim mədəniyyətimizi bilməlidirlər". Heydər Əliyev gənclərin məktəblərdə ilk addımlardan vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsi ilə tərbiyə olunmasını vacib hesab edir və deyirdi ki, "məktəbdə bütün dərslər, xüsusən humanitar fənlər gərək gənclərimizdə Vətəna sədaqət, vətənpərvərlik ruhu aşılasın, tərbiyə etsin və bunlar hər bir gəncin qəlbində, sarsılmaz bir qalaya çevrilsin. İnsan gərək həyatının hər dövründə, fəaliyyətinin bütün sahələrində öz Vətəninin, ölkəsinin qayğıları ilə yaşasın, həm onun iqtisadiyyatının, həm siyasətinin, həm də mədəniyyətinin qayğısı ilə yaşasın" [1, s. 289].

¹⁵ BDU-nun Pedaqogika kafedrasının professoru m.ismixanov@mail.ru

¹⁶ BDU-nun Pedaqogika kafedrasının dosenti naza-52@mail.ru

Ulu Öndər gənclərin milli-mənəvi ruhda tərbiyəsi işində məktəblə yanaşı ailələrin, valideynlərin də üzərinə böyük vəzifə düşdüyünü, məktəblərin bu sahədə ailələrlə iş aparmasını zəruri hesab edirdi. O göstərirdi ki, bəzilərini bu məsələyə o qədər də fikir vermirlər, bəzən uşağın təhsil və tərbiyəsinə biganə qalırlar, hesab edirlər ki, uşaq elə diplom alsın gedib işləyəcək. Ancaq onlar səhv edirlər. Ulu Öndər valideynlərə müraciət edərək deyirdi: “Hər bir ailənin, hər bir valideynin bütün başqa qayğılardan ən böyük qayğısı öz uşaqlarını Azərbaycanın sağlamlıq, bilikli, yüksək mədəniyyəti və vətəndaşları kimi böyütməkdir. Bu gün məktəbə gedən uşaqlar Azərbaycan vətəndaşı – yüksək mənada vətəndaş, yüksək biliyə malik olan vətəndaş, dövlətçiliyə sədəqətli vətəndaş olmalıdır” [1, s. 515].

Ümummilli Liderimiz gənc nəslin milli dövlətçilik, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsindən danışıraq məktəblərdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, Azərbaycan tarixi dərslərinin keyfiyyətinə böyük əhəmiyyət vermişdir. Keçmiş Sovetlər dövrünün rusdillilik məktəblərindən danışarkən qeyd edir ki, “O vaxt bu məktəblərdə böyük bir qüsur var idi. Bu da ondan ibarət idi ki, rus dilində təhsil verərək azərbaycanlı uşaqlara, balalara Azərbaycan dilini yaxşı öyrətmə bilmirdilər. Bu, heç kəsin qüsuru deyil. Çünki rus dili hakimi dil olduğuna görə Azərbaycan dilinə o qədər də fikir vermirdilər. Müəllim çalışırdı, amma şagird fikrini vermirdi”.

O vaxt təkə Azərbaycan dilinin yox, Azərbaycan ədəbiyyatı, tarix dərslərinin öyrənilməsində də vəziyyət belə idi. Ulu Öndər bu cür tədrisin mənfii nəticələrindən danışarkən qeyd edir ki, “Bəzən bu rus məktəblərində təhsil almış, Azərbaycan dilinə meyl göstərməmiş gənclərdən Nizaminin, Füzulinin, Nəsiminin, Vaqifin, yaxud da bizim müasirlərimiz olan şair və yazıçıların şerlərini soruşanda gördürdüm ki, onlardan xəbərləri yoxdur. Onlar, məsələn, Nizaminin rus dilinə tərcümə olunmuş poemalarını, şerlərini oxuyurdular. Amma sən onu nə qədər oxusan da, Nizami sənə qəlbina yatmayacaq. Oxusalar da, bunlar Azərbaycan dilində olan şerlər deyildi. Ona görə də rus dilində təhsil alan adamları, təəssüf ki, Azərbaycanın tarixi, onun zəngin mədəniyyəti, zəngin ədəbi irsi haqqında məlumatları çox az idi” [5, s. 211-212].

Ulu Öndər vaxtilə rus təhsili alan, hazırda dövlət qulluğunda çalışan və bir dəfə də olsa Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında olmayan yüksək vəzifəli şəxslərdən misal çəkərək belə nəticəyə gəlir: “Təbii ki, o, Azərbaycan dramaturqlarının, yazıçıların, şairlərinin əsərlərini bölməyəcək. Çünki nə oxuyub, nə də tamaşa edib. Əgər gedib teatra tamaşa etsaydı, onda heç olmasa bilərdi. Bax, bu bizim yaxın keçmişimizin əziyyətləridir”. İndi biz müstəqil dövlət. Bizim dövlət dilimiz, ana dilimiz Azərbaycan dilidir. Tədris hər yerdə Azərbaycan dilində getməlidir. Ancaq o yerlərdə ki, rus əhalisi üçün, yaxud bəzi rusdillilik insanlar üçün tədris rus dilində gedir, orada mütləq Azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi, Azərbaycan ədəbiyyatı tədris edilməlidir. Ona görə bizim tariximizə, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə aid olan fənlər üzrə rus dilində də kitablar, dərsliklər buraxılmalı ki, həmin rus bölməsində təhsil alan gənclər onları rus dilində oxusunlar. Amma yenə də deyirəm, yaxşı olar ki, onlar Səməd Vurğunun şeirini Azərbaycan dilində oxusunlar. Çünki onun rus dilində tərcüməsi o dadı, o hissiyyəti verir. Bax, bu, əsas məsələlərdən biridir” [5, s. 212].

Ulu Öndər başqa dilləri öyrənmək, xərçəci dildə təhsil almaq məsələsinə də münasibət bildirmiş, onu müasir dünyanın tələbi kimi qiymətləndirmişdir. “Müasir dünya ölkələrinin bir-biri ilə əlaqəsi insanların bir çox dil bilməsini tələb edir. Hər bir azərbaycanlı gənc çalışmalıdır ki, dünyanın çox dillərini bilsin. Mən arzu edərdim ki, Azərbaycan gənci Şekspiri ingilis dilində oxusun, Puşkini rus dilində oxusun, Nizamini, Füzulini, Nəsimini Azərbaycan dilində oxusun” [3, s.22]. Xarici ölkələrdə təhsil alan gənclərə Ulu Öndər tövsiyə edirdi ki, “Hər bir azərbaycanlı Azərbaycan dilini, dövlət dilini yaxşı bilərək, onu işlək dil hesab edərək, eyni zamanda başqa dilləri – ingilis dilini də, rus dilini də, fransız dilini də, digər dilləri də bilsin. Başqa dilləri öyrənmək, mənimsəmək lazımdır. “Gənclərimiz nə qədər çox dil bilərsə, bir o qədər zəngin dünyagörüşünə malik olacaqdır. Amma ən əsası ondan ibarətdir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini – Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir”. Heydər Əliyev gənclərə tövsiyə edirdi ki, «xərçəci ölkələrdə təhsil alarkən, həmin ölkənin dilini öyrənərkən öz dilinizi heç vaxt unutmayın və öz ana dilinizi heç bir başqa dilə dəyişməyin. Xalqın, millətin, insanın öz ana dilindən əziz heç bir şey ola bilməz» [1, s. 377-378].

Doğma dilimizə – Azərbaycan dilinə yüksək qiymət verən Ümummilli Liderimiz deyirdi ki, “Bu, müstəqil Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətidir. Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə çatdırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkündür” [1, s. 81]. Bu sahədə Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Hələ 1969-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyində çıxış edərkən öz ana dilində, Azərbaycan dilində danışmış və bu böyük bir sensasiya kimi qəbul olunmuşdu. Bu da təsadüfi deyildi. Sovetlər birliyində həyata keçirilən ruslaşdırma siyasəti, rus dilinin rəsmi dövlət dili statusu şəraitində bu qeyri-adi hadisə idi, hamını, xüsusən ziyalıları təəccübləndirirdi. Sonralar Ulu Öndər Heydər Əliyev bu barədə belə demişdir: “Bəziləri mənə bu hadisə münasibətlə təbrik edirdilər, minnətdarlığını bildirirdilər. Dilini sevmə, milli ruhlə yaşayan insanlar doğrudan da bunu böyük bir hadisə kimi qəbul edirdilər. Mən isə onlara dedim ki, burada bir qeyri-ədilik yoxdur, nəhaq təəccüb edirsiniz, bu mənim ana dilimdir və ana dilində çıxış etmək elə böyük bir qəhrəmanlıq da deyildir. Ana dilini bilməmək isə, ana dilini qiymətləndirməmək isə, şübhəsiz ki, xalq qarşısında qəbahətdir” [1, s. 302].

Əslində, Sovet dövründə bütün rəsmi tədbirlərin rus dilində aparılması ənənəsinin olduğu bir vaxtda Heydər Əliyevin rəsmi tədbirdə öz doğma dilində, Azərbaycan dilində çıxış etməsi böyük cəsarət, qəhrəmanlıq idi. Bu Ulu Öndərin doğma ana dilinə, Azərbaycan dilinə, xalqına sevgi və məhəbbətindən, milli dövlətçilik, müstəqillik, Azərbaycançılıq ideyalarından irəlilə gəlirdi. Ümummilli Liderimiz sonrakı dövrlərdə də – rəsmi və qeyri-rəsmi tədbirlərdə, zəhmətkeşlərlə görüşlərində doğma ana dilində çıxış etmiş, dilimizin zənginliyindən, gözəlliyindən, ifadə imkanlarından məharətlə istifadə etmişdir. Bununla yanaşı Ulu Öndər çoxcəhətli dövlət - idarəetmə fəaliyyəti

dövründə ana dili problemini daim diqqət mərkəzində saxlamış, özünün dil strategiyasını, “Dil siyasətini” hazırlayıb həyata keçirməyə çalışmışdır. Onun ölkəyə rəhbərliyi dövründə SSRİ-nin Mərkəzi Hökumətinin etirazına və münaqiçəsinə baxmayaraq 1978-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyada Azərbaycan dilinin Dövlət dili statusu təsdiq edilmişdir. Sonrakı illərdə Ulu Öndər Dövlət dili siyasətini daha da gücləndirmiş, Azərbaycan dilinin daha da inkişafı üçün bir sıra Fərmanlar vermişdir:

1. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (18 iyun 2001-ci il)
2. “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan Dili Günüünün təsis edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (1 avqust 2001-ci il).
3. “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu”nun tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (4 yanvar 2003-cü il).

Gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlər əsasında formalaşmasında yeni əlifbaya – kiril əlifbasından latın əlifbasına keçmək böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Ulu Öndər köhnə dərsliklərin dəyişdirilməsi, müstəqil Azərbaycanın tarixinə, həyatına uyğun yazılmasını vacib sayırdı: “Çünki məktəblərdə tarix, ədəbiyyat dərsləri, humanitar sahəyə aid başqa dərsliklər köhnə dərsliklər əsasında aparılırsa, onlar bizə xeyir gətirmir. Biz yeni əlifbaya – latın əlifbasına keçmişik. Bizim bu günümüz, gələcəyimiz məhz latın əlifbası ilə bağlıdır. Əgər biz tezliklə bütün sahələrdə latın əlifbasına keçməsək, gecikmiş olacağıq. Bu işlər məktəblərdə xüsusilə təşkil olunmalıdır” [1, s. 385]. Ulu Öndər vaxtilə kiril əlifbası ilə oxunmuş yaşlı nəslə müraciət edərək deyirdi ki, «bir balaca özüünüzü əziyyətə salın və tezliklə kiril əlifbasından xilas olun”.

Ümummilli Liderimiz ana dilinin – Azərbaycan dilinin öyrədilməsində, daha geniş miqyasda yayılmasında müəllimlərin üzərinə mühüm vəzifə düşdüyünü qeyd edərək deyirdi: “Tədrisin, tərbiyənin bu sahədə çox əhəmiyyəti vardır, xalqımızı, millətimizi, gənclərimizi vətənpərvərlik hissi ilə tərbiyə etmək təhsilin əsas istiqaməti, hissəsi, məktəblərimizin, müəllimlərimizin borcudur”. Ulu Öndər müəllimlərə müraciətə deyirdi: “Siz uşaqlara hərtərəfli təhsil verməlisiniz. Uşaqlar görərkən orta məktəblərdə xalqımızın zəngin tarixini, mədəniyyətini, mədəniyyətini, ənənəvi dəyərlərini uşaqlara öyrətmək, çatdırmaq, uşaqları məhz həmin ənənələr ruhunda tərbiyə etmək müəllimlərin müqəddəs borcudur” [1, s. 386].

Ulu Öndər müəllimlərin vəzifələrindən danışarkən Azərbaycanın gələcəyi üçün onların məsuliyyət hissəsinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Bakı şəhərinin təhsil işçiləri ilə görüşündəki nitqində (31 avqust 1994-cü il) Heydər Əliyev müəllimlərə müraciətə deyirdi: “Gənclər bizim gələcəyimizdir. Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərin əlinədir, gənclərə verilməlidir. Ona görə də məktəbdə gənclərimizi nə qədər yaxşı, hərtərəfli hazırlasalar, müstəqil Azərbaycanın gələcəyi də o qədər müvəffəqiyyətli, uğurlu, parlaq olacaqdır. Məktəb, müəllimlər Azərbaycanın gələcəyi üçün böyük məsuliyyət daşıyır” [1, s. 285].

Azərbaycan dilinin öyrədilməsinə böyük əhəmiyyət verən Heydər Əliyev məktəblərdə ana dilinin tədrisinə mühüm diqqət yetirməsinə vacib sayırdı. Azərbaycan dilinin böyük söz ehtiyatına malik, zəngin bir dil olduğunu qeyd edərək deyirdi: “Ancaq lazımdır ki, Azərbaycan dilinin bu zənginliyi, bu böyük imkanları orta məktəbdə ilk təhsilə başlayan hər bir gənc tərəfindən mənimsənilən bilsin və gənclərimiz artıq orta məktəbdə öz dilini – ədəbi dilini, mədəni dilini yaxşı mənimsəsin, öz dilində yaxşı danışa bilsin, öz dilində fikrini ifadə edə bilsin” [1, s. 288].

Heydər Əliyev müəllimin nitq qabiliyyətinə, natiqlik məharətinə ziyalın əlavə, bu sahədə uşaq və gənclərə nümunə olmasını vacib sayır və qeyd edirdi ki, müəllim elmi biliklərdən əlavə, yaxşı niqə, dil qabiliyyətinə, natiqlik məharətinə, bütün başqa pedaqoji keyfiyyətlərə ziyalın malikdir ki, bütün bunlar ona həqiqətən yaxşı tərbiyəçi olmaq imkanı versin. Əgər müəllim dərs dediyi dildə öz fikrini anlaşılıqlı şəkildə şərh edə bilmərsə, onun verdiyi dərsin faydası az olar.

Müəllimin nitq qabiliyyəti, natiqlik məharəti ilə bağlı Heydər Əliyevin qiymətli fikirləri təkə dil-ədəbiyyat müəllimləri üçün deyil, bütün müəllimlər üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ulu Öndərin özünün nitqi də bu sahədə gözəl nümunədir. Onun nitqində natiqlik sənətinin bütün xüsusiyyətləri öz parlaq əksini tapmışdır: natiqlik sənətinin məharət ustası kimi Heydər Əliyevin nitqi özünün gözəlliyi, məntiqiyyəti, elmiyyəti, sadəliyi, aydınlığı, dəqiqliyi, inandırıcılığı, təsirliliyi, cəlbəediciyi, səlisliyi, ifadəliliyi, dolğun məzmunu, axıcılığı, dinləyicilərin səviyyəsinə uyğunluğu, emosionallığı ilə seçilir. Bütün bunlar Ulu Öndəri natiqlik sənətinin, nitq mədəniyyətinin məharət ustası kimi səciyyələndirir. Bu xüsusiyyətlərinə görə Ümummilli Liderimiz hamı üçün, o cümlədən müəllimlər üçün gözəl nümunədir.

Ümummilli Lider məktəbdə, ali məktəbdə təhsil və tərbiyə işinin keyfiyyəti üçün mənəvi saflıq, düzlük, ədalət mühitinin yaradılmasını da vacib sayırdı. O deyirdi ki, ədalət hər yerdə lazımdır, amma məktəbdə, ali məktəbdə ədalət hamısından çox lazımdır. Ulu Öndər bunu onunla izah edirdi ki, uşağın, gəncin şəxsiyyətinin bir formalaşma prosesi var. O proses də uşaqlıq dövründə, orta və ali məktəbdə keçir. Əgər orada gənc, uşaq ədalətsizliklə rastlaşsın, onda belə təsəvvür yaranır ki, elə bu dünya ədalətsiz dünyadır. Ulu Öndər müəllimlərə müraciətə deyirdi: “Buna yol vermək olmaz. Ən əsası ona görə ki, biz müstəqil Azərbaycanın gələcəyini formalaşdırırıq, müstəqil Azərbaycanın vətəndaşlarını formalaşdırırıq və məktəbdə, universitetdə formalaşan gənc Azərbaycanın gələcək fəal vətəndaşı gərəkdir, birincisi, mədəniyyətə saf olsun. Ona görə də gərəkdir mənəvi saflıq ali məktəblərdə, orta məktəblərdə hökm sürsün. Gərəkdir o, vətənpərvərlik hissi ilə yaşasın, vətənpərvərlik hissi ilə tərbiyə olunsun. Ona görə də gərəkdir onun müəllimləri, tərbiyəçiləri özləri vətənpərvər olsunlar, vətənpərvərliyi gənclərə əslilə bilsinlər. Onlar gərəkdir Azərbaycan dövlətinə, millətinə, Azərbaycanın gələcəyinə sadıq vətəndaşlar olsunlar. Bunların hamısı məktəblərdə, universitetlərdə formalaşmalıdır” [1, s. 463-464].

Bu il anadan olmasının 100 illiyini qeyd etdiyimiz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və onların tədrisi ilə bağlı zəngin nəzəri irsi, parlaq nümunəsi gənc nəslin tərbiyəsi və müəllimlərimizin elmi-pedaqoji inkişafı baxımından qiymətli mənbədir. Bu zəngin mənbəni dərinədən öyrənmək, gənc nəslin vətənpərvərlik, azərbaycançılıq və Heydər Əliyev nümunəsində tərbiyəsi işində geniş istifadə etmək lazımdır.

stifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev. Təhsil millətin gələcəyidir. Bakı: Təhsil, 2002.
2. Heydər Əliyev. Fədai həyat mövqeyinin formalaşdırılması: mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı: Azərəsr, 1979.
3. Heydər Əliyev. Azərbaycan Respublikası gənclərinin I forumunda nitqi. Bakı: Azərbaycan, 1996.
4. Heydər Əliyev. Təhsilin inkişafına dövlət qayğısı (Bakı şəhərinin təhsil işçiləri ilə görüşdə nitqi: 31 avqust 1994). "Azərbaycan" qəzeti, 1 sentyabr, 1994. cüil.
5. Azərbaycan təhsili müstəqillik illərində (Heydər Əliyevin anadan olmasının 80 illiyinə həsr olunur). Bakı: Çapaşğılu, 2003.

Açar sözlər: Heydər Əliyev – Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, onların tədrisi, milli-mənəvi və vətənpərvərlik tərbiyəsi

Ключевые слова: Гейдар Алиев – Общенациональный Лидер Азербайджанского народа, Азербайджанский язык и литература, их преподавание, национально-духовное и патриотическое воспитание

Key words: Heydar Aliyev - the national leader of the Azerbaijani people, Azerbaijani language and literature, their teaching, national-spiritual and patriotic education

Ulu öndər Heydər Əliyevin nəzəri irsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, onların tədrisi məsələləri
Xülasə

Məqalədə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həzəri irsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, onların tədrisi məsələləri öz əksini tapmışdır. Xalqımızın milli sərvəti, habelə gənc nəslin milli dövlətçilik, vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyəsinin təsirli vasitəsi kimi Azərbaycan dili və ədəbiyyatının rolu, əhəmiyyəti, öyrənilməsi və tədrisi ilə bağlı Heydər Əliyevin konseptual baxışları, qiymətli fikirləri nəzərdən keçirilmişdir. Bu zəngin irsi yaxşı öyrənmək və gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyəsi işində ondan istifadə etmək çağdaş pedaqogika elminin vacib vəzifəsini təşkil edir.

Вопросы Азербайджанского языка и литературы, их преподавание в теоретическом наследии Общепационального Лидера Гейдара Алиева
Резюме

В статье отражены вопросы азербайджанского языка и литературы, их преподавание в теоретическом наследии Общенационального Лидера Гейдара Алиева. Рассмотрены концептуальные взгляды и ценные идеи Г. Алиева о роли, значении и преподавании азербайджанского языка и литературы как эффективного средства воспитания подрастающего поколения в духе национальной государственности, патриотизма и национально-нравственных ценностей. Изучение богатого наследия Общенационального лидера Гейдара Алиева и использование ее в работе по воспитанию подрастающего поколения в духе национальных и нравственных ценностей является важной задачей современной азербайджанской педагогической науки.

M.İsmixanov, N.İmamverdiyeva

Azerbaijani language and literature their teaching in the aspect of the theoretical heritage of the national leader Heydar Aliyev
Summary

In the article, the subjects of Azerbaijani language and literature and their teaching are reflected in the theoretical heritage of the National Leader Heydar Aliyev. The role, importance, learning and education of the Azerbaijani language with the national wealth of our people, as well as literature as an effective tool in raising the young generation in the spirit of patriotism and national-spiritual values. Heydar Aliyev's conceptual views and valuable ideas on education were reviewed. It is an important task of modern Azerbaijani pedagogical science to study this rich heritage and to use it in the studies of educating the young generation in the spirit of national and spiritual values.

Rəyçi: prof. H.Bayramov